

бути інноваційним, він завжди носитиме імітаційний характер. Імітація при цьому виступатиме як привілей незначної частини суспільства, що контролює рух фінансових потоків. Бездумна розтрата виробничого капіталу вестиме далі Україну до повної втрати людського потенціалу.

Література

1. *Пребиш Р.* Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива. — М.: ИЛА РАН, 1992. — 337 с.

УДК 330.534.4

В. І. Жданов

ПРОБЛЕМИ ВРАХУВАННЯ ЦИКЛІЧНИХ КОЛИВАНЬ ПРИ ВИБОРІ СПРЯМОВАНOSTІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

Загальноекономічний аналіз явища бюджетного дефіциту та його економічних наслідків є предметом дискусій між прихильниками різних концепцій функціонування ринкової економіки. Основними напрямками цих дискусій є розгляд проблем, пов'язаних із цілями, наслідками та можливостями реалізації активної фінансової політики, як метода впливу на обсяги загального попиту та пропозиції в економіці.

З точки зору врахування циклічних коливань бюджетну політику можна поділити на три основні види: протициклічна, проциклічна та кон'юнктурна (безциклічна).

В сучасній літературі найбільше описано сутність, призначення та позитивні характеристики економічної системи, які вдається досягти за допомогою саме протициклічної політики. Проте, навіть у рамках реалізації цього виду бюджетної політики періодично виникає бюджетний дефіцит, який потребує формування джерел його покриття та подальшого погашення сформованого таким чином боргу.

Основними ознаками цього виду політики та передумовами появи бюджетного дефіциту є:

— стабілізаційна спрямованість фіскальної політики, що проявляється у вираженій орієнтації на протициклічний характер політики;

— прагнення пристосувати тягар фінансування державних видатків поточним поколінням до користі, отриманої від цих видатків майбутніми поколіннями;

— прагнення обмежити негативні економічні та суспільні наслідки, що виникають із непередбачених стратегією економічного розвитку змін в обсягах державних видатків, пов'язаних зі зменшенням бюджетних надходжень.

Одним із найважливіших завдань протициклічної бюджетної політики є стабілізація кон'юнктури, яка полягає у недопущенні рецесії, або протидії їй, в разі її виникнення. Одним з основних інструментів впливу при цьому є підвищення попиту, для чого і може використовуватись значна частина бюджетних видатків. Механізм їх впливу на економічну кон'юнктуру полягає в тому, що до зменшених унаслідок рецесії бюджетних надходжень, здебільшого від продуктових податків, а частково від податків з обігу, видатки не пристосовуються, а утримуються на незмінному або, навіть, вищому рівні. При цьому видатки спрямовуються, головним чином, на статті, що характеризуються найвищим мультиплікативним ефектом відносно сукупного попиту. Як правило збільшуються обсяги видатків на державні інвестиції та такі, що викликають приватні інвестиції, навіть із запровадженням додаткових державних робочих місць.

Сутність протициклічної бюджетної політики полягає в тому, що формування ресурсної бази бюджету та її використання сприяють уповільненню фаз зростання та рецесії економічного циклу, які проявляються у зменшенні амплітуди та збільшенні тривалості циклу (рис. 1).

Уперше у світовій практиці протициклічна (стабілізаційна) фіскальна політика, що вимагала цілковитої відмови від засад врівноваження державного бюджету, була застосована у 1933 р. у Швеції. Вона полягала у запровадженні широкомасштабних державних робіт, фінансованих за рахунок позичок, отриманих державою на строк — 4 роки. У 1934—1935 рр. видатки на такі державні роботи сягали рівня 15—20 % сукупних бюджетних видатків, при тому, що бюджетний дефіцит становив 25 % бюджетних видатків. Така політика мала великий успіх. Після 1935 року виразно проявилось поживлення в економіці. Видатки на державні роботи були суттєво зменшені та розпочато погашення позичок.

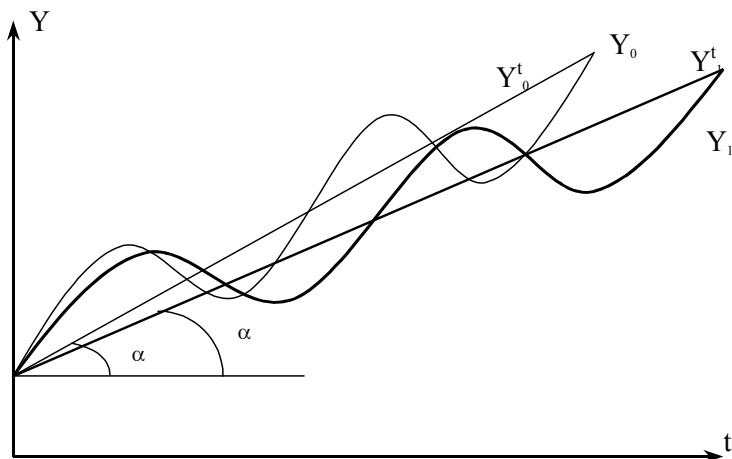

Рис. 1. Зміна форми лінії циклічної динаміки розвитку національної економіки внаслідок застосування протициклічної бюджетної політики

Наявність такого досвіду призвела до заміни концепції щорічного врівноваження бюджету на концепцію врівноваження бюджету в довгостроковому періоді, що відповідає кон'юктурному циклу. Пізніше цю концепцію також було замінено на концепцію прагматичного підходу до використання активного впливу державних фінансів на рівень економічної активності в країні, що полягала у відсутності обов'язкових прив'язок бюджетних видатків до річних чи довгострокових бюджетних надходжень, та здійснення гнучкої фіскальної політики в залежності від економічної ситуації. В деяких країнах Західної Європи та Північної Америки ці ідеї були матеріалізовані в практику проведення державної економічної політики набагато пізніше ніж у Швеції — навіть у 60-х роках XX століття.

Однією із зазначених вище передумов виникнення бюджетного дефіциту є прагнення перерозподілу податкового тягаря в часі, при чому цей тягар пристосовується до користі наступного покоління громадян. Це полягає в тому, що витрати розвитку, які здійснюються поточним поколінням економічних суб'єктів, дають матеріальний ефект у майбутньому і користуються ним, значною мірою, наступні покоління. Є підстави очікувати також і їх матеріальної участі у створенні цих об'єктів. Усе це призводить до необхідності хоча б часткового фінансування державних інвестицій з кредиту, отриманого державою, сплата якого ляже тягарем на наступні покоління. В такий спосіб здійснюється перерозподіл видатків у часі.

Такі міркування є дуже популярними у сучасній фінансовій літературі. Проте вони стосуються випадків фінансування державних інвестицій з джерел, сформованих унаслідок державних позик. Ці постулати не можуть бути застосовані до ситуації, коли звичайних бюджетних доходів не вистачає для фінансування поточних бюджетних видатків. Можна зробити висновок про т. зв. «концепцію користі», згідно з якою кожне покоління повинно нести тягар фінансування бюджетних видатків пропорційно до користі, отримуваної внаслідок допомоги державного сектору економіки. У світлі цієї концепції державні видатки капітального характеру, результати яких виходять за межі поточного періоду, можуть і/або повинні фінансуватись за рахунок державного кредиту, а поточні бюджетні видатки — поточними бюджетними надходженнями. Тільки за такої структури фінансування державних видатків досягається «більш справедливий» розподіл у часі користі та тягара, пов'язаних із допомогою державного сектора економіки. Натомість, абсолютно не відповідає «концепції користі» і тому є «несправедливим» використання бюджетних надходжень і на фінансування інвестиційних видатків, що означає накладення на платників податків тягара державної допомоги, користь від якої матимуть наступні покоління. Особливо це стосується ситуації, коли поточне покоління отримує незрівнянно меншу, порівняно з наступними, користь від державних інвестицій. Також не відповідає зазначеній концепції покриття поточних бюджетних видатків за рахунок отриманих державних кредитів, оскільки в цьому разі на наступні покоління лягає тягар фінансування допомоги державного сектору економіки, використаної попереднім поколінням.

Основною передумовою свідомого формування бюджетного дефіциту, що потребує фінансування за рахунок державних позик, є виникнення надзвичайних ситуацій, які вимагають збільшення державних видатків у певному часовому проміжку, незалежно від вимог стабілізаційної протициклічної економічної політики. Прикладами таких ситуацій можуть бути раптове посилення зовнішньої політичної, економічної чи військової загрози або екологічні та стихійні лиха, наслідки яких вимагають залучення для фінансування їх усунення значних централізованих коштів. Фінансування цих видатків за рахунок запровадження майбутніх підвищених податкових надходжень, навіть у формі спеціального надзвичайного податку, є або загалом неможливе, або було б пов'язане із суттєвими порушеннями функціонування економіки, включаючи довгострокові негативні наслідки, пов'язані з раптовим значним перерозподілом доходів у економіці. Використання для фінансування

цих надзвичайних бюджетних видатків державного кредиту дає змогу розподілити їх тягар на довший час і в менших пропорціях, за рахунок чого можна уникнути небезпеки виникнення суттєвих порушень функціонування економіки. В цьому полягає сутність кон'юнктурної або безциклічної бюджетної політики, яка отримала назву виходячи із її концептуальної спрямованості.

Найменше уваги в сучасній літературі приділено виявленню позитивних наслідків здійснення проциклічної бюджетної політики, особливо в недостатньо розвинених та перехідних економіках. Її сутність, призначення та особливості реалізації (рис. 2) діаметрально протилежні описаним для проциклічної політики.

Якщо порівняти відмінності у динаміці циклів розвитку національної економіки, що виникають внаслідок застосування про- і протициклічної бюджетної політики, очевидною є зміна кута нахилу трендової лінії α з α_0 на α_1 . Це відбувається за рахунок протилежної динаміки амплітуди циклу, яка зменшується при переході від Y_0 до Y_1 в рамках протициклічної політики (рис. 1) та збільшується при проведенні проциклічної політики (рис. 2). Саме за рахунок досягнення основної цілі застосування проциклічної політики — досягти прискореного піднесення, яке запобігатиме подальшій значній рецесії та недопущенню нижчого розташування дна економічного циклу, навіть шляхом збільшення його амплітуди, переміщення трендової лінії з положення Y_0^t у положення Y_1^t виявиться набагато привабливішим ніж у разі проведення протициклічної політики (рис. 1).

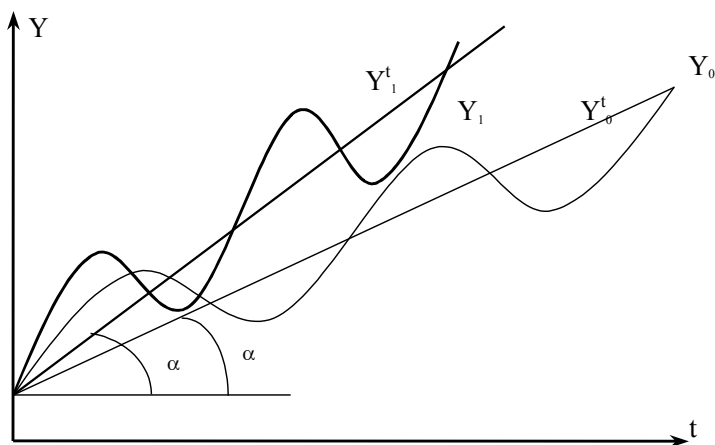

Рис. 2. Зміна форми лінії циклічної динаміки розвитку національної економіки внаслідок застосування проциклічної бюджетної політики